

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 34 • Ağustos/August 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut620>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Esendal'ın Hayatı ve Eserlerine Değerler Perspektifinde Bakış

A View Of Esendal's Life And Works In The Perspective Of Values

Öz

Felsefi antropolojiye (insan felsefesi) göre insan, varlık şartları ortaya çıkartılarak anlaşılabilir. İnsanın somut varlık bütünlüğünden yola çıkan felsefi antropoloji, insanı anlamak ve açıklamak için bilimsel bir kaynaktır. Felsefi antropolojiye göre insanın on yedi varlık şartı vardır. Bu varlık şartları içerisinde insanın yapıp etmelerini yöneten ve belirleyen "değer duygusu" çok önemlidir. O, değer duygusu olmadan ne seçim yapabilir ne de harekete geçebilir. Çehov hikâye tarzını Türk edebiyatına getiren Memduh Şevket Esendal'ı bir insan olarak daha iyi anlamak ve anlatmak için bu güçlü etkiden yola çıkılarak "değer duygusu" esas alındı. Onun hayatı ve eserleri bu varlık şartı bağlamında titizlikle ele alınıp incelendi. Yazar, bir süje olarak sözünü anlatıcıya (obje) emanet ederek aradan çekilip anlatıcıyı süje yapar fakat kurgu tekniğinin altında anlatıcıyı yönetip yönlendiren yine kendisidir. Böylelikle süje-obje ilişkisinden yola çıkılarak yaşamında insanı ve yaşamayı seven, iyimser özellikleriyle yüksek değerlerden yana tavır aldığı görülen Esendal, bir yazar olarak anlatıcıyı bu yönüyle etkileyerek eserlerindeki başkahramanların değerler bağlamında yüksek değerler yönünde tavır almasını sağlar. O, bu sayede yüksek değerlere yönelik mesajını eserleri aracılığı ile vermiş olur. Esendal'ın "on iki hikâyesi" incelenirken değerleri duyan varlık şartıyla yakından ilgili yapıp eden, bilen, isteyen, tavır takınan insan özellikleri de tahlil edildi. Esendal'ın gerek yaşamı gerekse eserlerinde oluşturduğu başkahraman olan kişiler üzerinde yapılan inceleme neticesinde onun yüksek değerleri duyan ve savunan varlığı ortaya çıkarıldı. Felsefi antropolojinin değerleri duyan varlık şartı esas alınarak incelenip açıklanan Esendal, böylelikle eserleriyle birlikte daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Değerler, Felsefi Antropoloji, Memduh Şevket Esendal ve Eserleri.

Abstract

According to philosophical anthropology (human philosophy), human beings can be understood by revealing the conditions of existence. Philosophical anthropology, based on the integrity of human being's concrete existence, is a scientific source to understand and explain human beings. According to philosophical anthropology, human beings have seventeen conditions of existence. In these conditions of existence, the "sense of value" that governs and determines what people do is very important. Without a sense of value he can neither choose nor act. In order to better understand and explain Memduh Şevket Esendal, who brought the Chekhov story style to Turkish literature, as a person, "sense of value" was taken as a basis, based on this strong influence. His life and works were meticulously discussed and examined in the context of this condition of existence. The author, as a subject, steps out of the way and makes the narrator the subject by entrusting his words to the narrator (object), but under the fiction technique, he is the one who manages and directs the narrator. Thus, based on the subject-object relationship, Esendal, who loves people and living in his life and is seen to take a stand for high values with his optimistic characteristics, influences the narrator with this aspect as a writer and enables the protagonists in his works to take a stand for high values in the context of values. In this way, he gives his message about high values through his works. While examining Esendal's "twelve stories", human characteristics that are closely related to the condition of existence that hears values, acts, knows, wants and takes an attitude were also analyzed. As a result of the examination of Esendal's life and the protagonists in his works, his existence that felt and defended high values was revealed. Esendal, whose values of philosophical anthropology are examined and explained on the basis of the condition of hearing existence, will thus be better understood together with his works.

Keywords: Human, Values, Philosophical Anthropology, Memduh Şevket Esendal And His Works.

Sait Kılıç*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doktora Öğrencisi
Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale/ Türkiye
E-posta: saitkilig71@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3368-0834

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 13.08.2024
Kabul Tarihi: 25.08.2024
E-yayın Tarihi: 31.08.2024

Atıf/Citation:

Kılıç, S. (2024). Esendal'ın Hayatı ve Eserlerine Değerler Perspektifinde Bakış. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (34), s.6-22.

Giriş

İnsanı anlamak için onu somut varlık bütünüyle ele alan insan felsefesinden (felsefi antropoloji) hareket etmek önemlidir. Takiyyettin Mengüşoğlu'na göre insanı insan olarak kavramanın çaresi; onu somut, ontik bir bütünlük içinde ele almaktır. Bunu yapmak için insanın "varlık koşullarını" kavramak önemlidir (Mengüşoğlu, 2017: 360). Mengüşoğlu'nun bu ifadesine ve ortaya koyduğu çalışması olan İnsan Felsefesi'ne dayanarak Memduh Şevket Esendal'ı bir insan olarak yaşamı ve eserleriyle kavramak amaçlandı. Esendal'ın hayatı ve eserleri bunun için insanın varlık koşullarının en güçlüsü, yapıp etmeleri belirleyen ve yöneten "değerleri duyan" insanın varlık şartı esas alınarak incelendi. Yapılan çalışmada "değer" kavramı açıklanarak yazarın hayatına ve eserlerine yansıyan değer grubu tespit edildi.

"Mengüşoğlu'na göre insanı anlamak için, onun ortaya koyduğu, onu eylemleriyle tanımlayan veya onunla anlam kazanmış olan somut fenomenlerine dolayısıyla bir amaç doğrultusunda yaptığı yapıp-etmelerine yani eylemlerine bakmak gerekir. İşte bu fenomenlerin değerlendirilmesiyle insan bütünlüğü ve aslında dünyanın insana nasıl açıklandığı anlaşılabilir. Çünkü ontolojik bütünlüğüyle insan, kendi varlık koşullarıyla insandır ve insanı anlamak onun eylemleri üzerinde durmayı gerektirir." (Doğrucan & Karabulut, 2018: 730).

Yakup Kahraman'a göre Mengüşoğlu'nun insana verdiği özelliklerin Kant'a kadar gitmesi şaşırtıcı değildir. Aydınlanmanın en önemli düşünürü olan Kant'ın insanı yüceltici biçimde ele alması Mengüşoğlu'nun dikkatinden kaçmamaktadır. Kahraman'a göre Mengüşoğlu, Kantvari bir şekilde varoluşunun merkezine insanı ve insanın yapıp etmelerini koyar. O, insanın somut varlık bütünü ile ilgilenerek soyutlamacı ve kurgusal felsefi yapılanmalara karşı çıkmış ve insanı anlama çabasında antropoloji ve bilimin verilerini önemsemiştir. Kahraman, Mengüşoğlu'nun insanın içerisinde bulunduğu çevresinden ve bunun etkisinden sıyrılabileceğini söyleyerek insan merkezci bir felsefi yaklaşım benimsediğini ortaya koyar (Kahraman, 2018: 11).

Mengüşoğlu'nun "insan felsefesine" göre on yedi varlık şartına sahip olan insan; bilen, yapıp eden, değerleri duyan, tavır takınan, isteyen, özgür olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, çalışan, önceden gören ve önceden belirleyen, eğiten ve eğitilebilen, devlet kuran, inanan, sanatın yaratıcısı olan, konuşan, biyopisşik olan bir varlıktır. O, dünyaya geldiğinde bu varlık şartlarından hiçbiri hazır değildir. Bunlara temel olabilecek, bunları yetiştirebilecek ham biyopisşik yetenekleri mevcut olan insan, bu yetenekleri eğitim sayesinde geliştirebilmektedir. Bu varlık şartlarının hepsi, birbiriyle derinden ilişkilidir.

"... Yüzyıllardan beri bilim ve felsefeyle uğraşan, her alanda inceden incede araştırmalar yapan insan, kendisini unutmışa benziyordu. İnsan ilk kez çağımızda kendisine, kendi problemi ve fenomenlerine dönmüş, kendi kendisini özel bir felsefe dalının araştırma alanı yapmıştır. Biz felsefenin bu dalına "felsefi antropoloji" adını veriyoruz. Batı'da bu alanda çeşitli adlar altında yığınla yazı yazılmıştır. Bu yazıyı Batı'daki çeşitlerinden ayıran nitelik, onun ontolojik temellere dayanmasıdır. Bu nitelikte olan felsefi antropoloji, artık insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkiden, süje veya bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık-bütününden, varlık-bütününde temelini bulan varlık-koşullarından, fenomenlerinden hareket edecektir." (Mengüşoğlu, 2017: 19).

İlk kez Friedrich Nietzsche, değer problemine açıklık getirip onu somut olarak gösterir. Değerlerin yapıp etmelerden ayrı ele alınamayacağını vurgular. Değerlerin yapıp etmelerin dışına atıldığı zaman doğal niteliğini yitirip skolastik görüşün eline düşeceğini belirten Nietzsche, böyle bir durumda değerlerin yapıp etmeleri yöneteceği yerde, yapıp etmeleri mahkûm edeceğini belirtir (2017:156).

Değer duygusu olmadan insan yapıp etmelerini yönetemez. Onları belirleyen ve yöneten bu güçlü etkiye dayanarak bu çalışmada Esendal'ın değerleri duyan varlık şartı, onun yaşamı ve eserleri incelenerek ortaya konuldu. Böylelikle Esendal'ın yaşamına ve eserlerindeki kişilere yansıyan yüksek değerleri duyan ve savunan varlığı ortaya çıkarıldı.

“İnsanın yapıp-eden bir varlık olması için onu aktif-olması ve yapıp-ettiklerini bilmesi gerekir. Ne yapacağını bilmeyen bir insan hareket edemez, pasif kalır. Hâlbuki insan hayatı, duraklama, dinme tanımayan bir akıştır. Hayatın birlikte getirdiği yapılacak o kadar çok şey vardır ki onların hepsini birden yapılmasına olanak yoktur. Bunun için insanın yapacaklarını sıraya koyması, onlar arasında bir seçme yapması ve buna göre davranması gerekir. Bunu insana sağlayan değer-duygusudur. Değer duygusu, insanın kendi hareketleri arasında bir “seçme” yapmasını sağlar; “öne alınacak” eylemlerle sonraya bırakılacak eylemler arasında ayırım yapar” (2017: 20).

“Değer duygusu” insan felsefesine göre üç grupta incelenir. Bunlar: Yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerleridir. Aşk, sevgi, adalet, dürüstlük, hoşgörü, dostluk, vefa gibi yapıp etmeler insanın yüksek değerleridir. Yarar, çıkar, çekememezlik, kıskançlık gibi davranışlarla ilgi ve çıkar gözetilerek yapılan her türlü maddesel değerler araç değerleri grubuna girer. Temelini milletlerin, toplumun yapısından ve geleneklerinden alan değerler, davranış değerleridir. Zamanla otomatlaşan yapıp etmeler ve toplumun görgü kuralları da bu değer grubunun içinde yer alır (2017: 160). Mengüşoğlu'na göre yüksek ve araç değerler arasındaki farkı şöyle anlayabiliriz: Yüksek değerler, insanı birleştirir; araç değerler ise insanları birbiriyle kavga ettirir, çatıştırır, onları düşmanlıklara sürükleyebilir (2017:166).

Recep Yıldız, insan odaklı bir yaklaşımla değerleri esas aldığı “İnsan Değeri Üzerine Farklı Yaklaşımlar” adlı çalışmasında insanlık tarihi boyunca yer alan değer duygusunu incelemiştir. İnsan değer ve onuruna uygun olan ve olmayan davranışları sıralamıştır. Yıldız'ın değerler üzerine yaptığı bu incelemeye dayanılarak denilebilir ki insan değer ve onuruna uygun olan davranışların karşılığı felsefi antropolojide yüksek değerler; insanın değer ve onuruna uygun olmayan davranışlar ise araç değerleri ifade eder.

“İnsan değer ve onuruna uygun bir yaşam, toplumsal, kişisel ve insanî değerlerle ve erdemlerle bezenmiştir. Bu değerler insandan beklenen ya da istenilenlerdir; düşünmek, şükretmek, güvenilir olmak, dürüstlük, cömertlik, cesaret, merhamet, tevazu, tebessüm, sabır, hayâ, edep, nezaket, zarafet, hoşgörü, ölçülülük, yetim hakkı korumak, evlat edinmek, dostluk, vefa, fedakârlık, sözünde durmak, paylaşmak, anne ve babaya hürmet, emanete sahip çıkmak... İnsan değer ve onuruna uygun olmayan davranış ve tutumlar ise istenilmez; yalan, ötekileştirmek, dışlamak, değersizleştirmek, bencillik, kibir, gıybet, dedikodu, iftira, haset, önyargı ve zan, iyilik yapma arzusunu şarta bağlamak, çıkarıcı olmak... Tüm bunlar insan değeri ile ilişkilidir. İnsan, şeylerden

ve insanların yüklediklerinden bağımsız olan kendi insan değerini anlamak ya da hissetmek ister” (Yıldız, 2021: 25).

Yıldız, değerler bağlamındaki çalışmasıyla şu sonuca varır: İnsan eliyle insanı, insan değer ve onurunu insana karşı korumayı amaçlayan bir anlayışla sosyal hizmetlerin daha değerli olduğunu ortaya koyar. Yıldız’ın bu çalışmasına da dayanarak Esendal’ın değerler bakımından tutumu, insan değer ve onuruna yakışan davranışlar olan yüksek değerler tarafındadır. O, insanın ancak yüksek değerler yanında tavır aldığı insan olabileceğini aksi takdirde insani değerlerden uzaklaşıp araç değerlere yöneldiğini bilir. Bu yüzden yaşamında yüksek değerlerden yana tavır alan Esendal, bir yazar olarak sözünü anlatıcıya emanet ettiğinde de kurgu tekniğinin altında anlatıcıyı yönetip yönlendirdiği için eserlerindeki başkahramanların yüksek değerlerden yana tavır almasını sağlar. Böylelikle eserlerinde yüksek değerlere yönelik mesajını vermiş olur. Çalışmada Esendal’ın yüksek değerleri duyan ve savunan bir insan oluşu, hem yaşamındaki tespitlerle hem de Ayaşlı ile Kiracıları romanından verilen örnekle ve “on iki” hikâyesinin değerler bağlamında incelenmesiyle ortaya konulmuştur.

Memduh Şevket Esendal, Türk edebiyatını Çehov tarzı durum hikâyeleri ile tanıştıran, bu tarz hikâyenin ilk örneklerini başarılı bir şekilde veren önemli bir sanatçıdır. Esendal; yazarlığı yanında yoğun siyasi ve bürokratik işlerle uğraşmış, buna rağmen edebiyatımıza üç yüz sekiz hikâye ve üç roman kazandırmıştır. 1908 yılında eserlerini yayımlamaya başlayan Esendal¹, ömrünün sonuna kadar (1952) kalemini elinden bırakmamıştır.

Esendal, hayatta iken iki hikâye kitabı ve iki romanını yayımlamıştır. Hikâye kitaplarının her birinde yirmi beşer öykü olmak üzere toplam elli hikâyesi yer alır. Esendal’ın ölümünden sonra Tahir Alangu; Esendal’ın hikâyelerini Temiz Sevgiler (1965) ve Ev Ona Yakıştı (1971) adlı iki kitapta toplam altmış dokuz hikâye olarak yayımlar. Bu metinlerin çoğu, yazarın 1946’da yayımlanan hikâye kitaplarından alınmıştır. Miras romanı, çıkması için kendisinin de destek olduğu Meslek gazetesinin otuz sekiz sayısının tamamında tefrika edilmiş, gazete kapatılınca yarım kalmış bir romana dönüşmüştür. Ayaşlı ile Kiracıları romanı, önce Vakit gazetesinde tefrika edilir. Tefrika biter bitmez kitap olarak basılır². Bu roman ile 1942’de CHP Roman Armağanı yarışmasında beşincilik derecesi kazanan yazar, edebiyat dünyasındaki ününü daha da artırır (Çetişli, 2011: 146).

Esendal’ın bir sanatçı olarak oldukça alçak gönüllü olduğu görülür. Yayımlanan eserlerinde takma adlar kullanması³, kendisi ile yapılan mülakatlarda edebiyattan çok fazla anlamadığını belirtmesi, aslında onun tevazu sahibi kişiliğinin bir göstergesidir⁴. Uzun süren savaşlar ve babasının ölümü nedeniyle öğrenim hayatı kesintiye uğrar. O, yazar olmanın yanında ressam ve karikatüristtir. Türk siyasi hayatında adından sıkça söz ettiren bir politikacı, başarılı bir diplomat aynı zamanda bir tarih öğretmenidir. Türk

¹ “...Tespit edilen ilk hikâyesi, 4 Kânun-ı Evvel 1324 (17 Aralık 1908) tarihli Tanin gazetesinde yayımlanmış olan Veysel Çavuş’tur...” Çetişli, i. (2011) Memduh Şevket Esendal. s.38.

² Ayaşlı ile Kiracıları (1934). İstanbul: Vakit Matbaası.

³ “...Çalışmalarımız sırasında yazarın beş ayrı imza ile hikâye ve roman yayımladığını tespit edebildik. Bunlar; M. Ş. (Memduh Şevket), M. Ş. E. (Memduh Şevket Esendal), Mustafa Memduh ve M. Oğulcuk’tur. Defterindeki hikâyelerin birinde Esendoğu, bir tablosunda Esli, şiirinde İstemenoğlu, Meslek gazetesindeki karikatür-resimlerde ise Meşe imzalarını kullanmıştır.” Çetişli, age. s.51.

⁴ Arısoy, M. S. (1Haz. 1952) “Memduh Şevket Esendal’la Konuşma”. Varlık Dergisi. S. 383. s.7.

tarih ve kültürünün yanında Fransız, Rus, Fars dil ve edebiyatlarını çok iyi öğrenmiş nadir görülen bir otodidakt örneğidir (Çetişli, 2011: 20-21).

Politika, hariciye ve sanat alanındaki başarılarına rağmen ön planda yer almak istemeyen yazar, halkın içinde yer alan sade bir vatandaş gibi davranır. Toplumun içinde yaşayarak insanı çok iyi gözlemleyen Esendal, onu bütün teferruatıyla aktarabilecek bir bilgi ve sanat kabiliyetine sahiptir. İnsanı seven, dışa dönük, iyimser kişiliği ile birleşen yazarlık yeteneği sayesinde bizlere üzerinde inceleme yapacağımız zengin bir insan kadrosu sunar. Yazar, insanı hayatın her durumunda yakalamayı başarır. Onu olay örgüsü içinde ya da hayatın bir kesitiyle ele alıp çarpıcı bir şekilde anlatır. Bunu yaparken genellikle insana müdahale etmez. Onunla ilgili mesajını güçlü örtük iletilerle vermeyi başarır. Sosyal hayatın içindeki insanı bürokratından köylüsüne, gencinden yaşlısına kadar güçlü bir kavrayışla anlatır. Onun "mesleki temsilcilik"⁵ ve "ufki medeniyet"⁶ fikirlerine sahip oluşunun altında küçük insana ne kadar değer verdiğini görmek mümkündür.

İsmail Çetişli'ye göre Esendal; dışa dönük, yaşamayı seven, iyimser ve aktif bir mizacın insanıdır⁷. Yazarın yaşam tarzı, kişiliği ve fikirlerinin mizacıyla uyumlu olduğu açıkça görülür. Esendal, bütün bu yönleriyle yaşamı ve insanı seven yüksek değerleri duyan bir kişidir. O; sevgiyi, emeği, dürüstlüğü, yardımsever olmayı insanlığın bir gereği olarak görür. Yazar, roman ve hikâyelerinde de bu değerleri savunduğunu gösterir. Onun eserlerinde hilekâr, kıskanç, kavgacı... özellikleriyle araç değerler yanında tavrı alan kişiler de mevcuttur. Bu durum, Esendal'ın insanın yüksek ve araç değerlerin belirlemede bir varlık olduğunu bildiğini gösterir.

Esendal, insanın yüksek değerler tarafından yönetilmesi gerektiğine inanır. Ona göre araç değerler yanında tavrı alanlar doğru davranmamaktadır. Bu kimselerin araç değerlerden vazgeçip yüksek değerler yönünde tavrı alması gerekir. Böylelikle yaşamı, insanı seven, iyiliği ve dürüstlüğü esas alan yüksek değer sahibi insanlar sayesinde hayat; daha adil, güzel ve mutlu olacaktır. Ayaşlı ile Kiracıları romanındaki kahraman "ben" in değerler arasında gidip gelmesi ve en son yüksek değerlerden yana tavrı alması bu duruma örnek gösterilebilir. Kahraman "ben", Ayaşlı'nın odasına yerleşince çevresini araç değerlerden yana tavrı alan kişiler sarar. Takiyettin Mengüşoğlu'na göre araç değerler, kendi alanının sınırları içinde kalmaz, yüksek değer alanını da etkileyip onu yönetmeye kalkar (Mengüşoğlu, 2017: 165). Araç değerler yanında tavrı alan çevresindeki kişiler, kahraman "ben"i etkileyerek onun bazen araç değerler yanında tavrı almasına neden olur. Böylece kahraman "ben", Turan Hanım'la yasak bir ilişki içine girer. Kendisinden iltimasla iş isteyen kişilerle muhatap olmak zorunda kalır. Yakın dostu olan yüksek değerlerle örülü Doktor Fahri, kahraman "ben"i araç değerlerin mekânı olan Ayaşlı'nın evinden kurtarıp onun Selime ile evlenmesini sağlar (Esendal, 2020b). Böylelikle kahraman "ben", seven bir varlık olarak mutlu bir yuva

⁵ "Toplumsal sınıfları yadsıyan, yerine meslek zümrelerini koyan, tesianütçü, politik iktidara meslekî temsille yansıtılmış korporatif bir sistem..." Toprak, Z. "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977, İstanbul. 1978, s. 16.

⁶ "Yazar, 'Ufki Medeniyet'e (Toprak Medeniyeti) inanır. Söz konusu medeniyet, tarım ve geleneksel zanaatlara dayanır." Çetişli İ. (2011). age: s. 67.

⁷ Çetişli, İ. (1989). *Memduh Şevket Esendal - İnsan ve Eser* - (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elâzığ. (Tez No. 19633) s.420.

kurup yüksek değerlerden yana tavır almayı seçer. Esendal'ın romanın başkahramanına değerler arasında böyle bir seçim yaptırması tesadüf değildir. Bu durum, onun yüksek değerleri duyan ve savunan varlığının bir yansımasıdır.

Esendal'ın yaşamı incelendiğinde onun insanı ve hayatı her yönüyle seven, yüksek değerlerden yana tavır alan bir insan olduğu görülür:

“Ben bahtımın genişliğine inanırım. Benim istediğim er geç olur. Çok genç yaşta iken yaşamın ne olduğunu sezdim. Ölçüden dışarı düşünüp, isteyip de sonra kırıngınlığa uğramadım.

Yaşayış bence ne çok iyidir ne de çok kötü. Ben yeryüzünde bulunmaktan, otlara, sulara, ağaçlara, adamlara bakmaktan hoşlanırım. Kargaların uçtuklarını, bulutların geçtiklerini görmek, adamların budalalıklarını iştikten içimde bir ferahlık, bir açıklık duyurum. Kendi budalalıklarımı severim.”⁸

İnsana, hayata karşı sevgi ve umut dolu yüksek değerlerden yana tavır alan Esendal, bu tavrını sevdiği hikâyeye tarzlarına da yansıtır. O; bu yüzden açıklık ve sefaletten bahseden hikâyeleri sevmez, bunlara “kara hikâyeye” der. Onun sevdiği hikâyeler; insana hayat, neşe ve umut veren hikâyelerdir.

“Hikâyecilik bakımından, (...) bizim gençlerimiz ikiye ayrılırlar: Birinciler kara hikâyeye yazıyorlar. Anasını, babasını öldürüyor, açıklıktan, sefaletten, hastalıktan bahsediyor, önce insanı yoğrulmuş mutfak paçavrasına çeviriyor, sonra da çalış diyor. Ben böyle hikâyeleri sevmem. Benim sevdiğim hikâyeler, ikinci tip hikâyeler, hayat veren, neşe veren, ışık veren hikâyelerdir. Böyleleri de var.”⁹

Cevdet Kudret, M. S. Arısoy'un Esendal'la mülakatından¹⁰ yola çıkarak yazarın ele aldığı insanlarla ilgili bir sonuca ulaşır. Mülakatta Esendal, iki tür sanatkar olduğunu belirtir. Birinci grupta yer alanların toplumun önünden gidip topluluğa yeni bir dünya görüşü, yeni bir cemiyet nizamı getirdiğini; ikinci grupta olan sanatçıların toplumun arkasından giderek olanı tespit ettiğini, topluma ayna tuttuğunu, cemiyetin nasıl bir gidişi, yaşayışı olduğunu göstererek tarihe tespit edilmiş müşahedeler bıraktığını söyler.

“Bu görüşleri okuduktan sonra M. Ş. E.'nin neden bir “salon edebiyatı” yapmadığını, neden İstanbul'un üst kat insanları yerine köyde, kasabada, şehirde yaşayan küçük insanların - köylünün, kenar mahalle halkının, küçük memurların - gösterişsiz hayatları üzerine eğildiğini daha iyi anlıyoruz...” (Kudret, 1987: 406)

Kudret; Esendal'ın hayalinin mutlu ülke insanları olduğunu, bu insanların arasındaki bağın sevgi olduğunu belirtir. Esendal, eserlerinde yer alan insanları bu sevgi üzerine inşa eder. Kudret'e göre bu sevgi sayesinde yazar, eserlerindeki en olumsuz tiplere bile kızgın görünüp içten seven, haylaz bir çocuğun babası şefkatiyle yaklaşır.

Esendal'ın hikâyelerindeki başkahramanların “değer duygusu” incelenirken bu varlık şartı ile yakından ilgili “yapıp eden, bilen, isteyen, tavır takınan” varlık koşulları da ele alındı. Nitekim Nietzsche'nin de belirttiği gibi değer duygusu diğer yapıp

⁸ Türk Dili, 1 Temmuz 1974, C. XXX, S.274, s.236.

⁹ Özçelik, O. F. (1 Kasım 1951). M. Ş. E. ile İki Saat. Hisar, S. 19, s. 11.

¹⁰ Arısoy, M. S. (1952 -1 Haz.). M. Ş. Esendal'la Bir Konuşma. Varlık, S.383, s.8.

etmelerden ayrı ele alınamaz (Mengüşoğlu, 2017: 156). Hikâyelerde değer duygusu ile birlikte ortaya konulan bu varlık koşulları şöyle açıklanabilir:

İnsan, yapıp eden bir varlıktır. O, yaşayabilmek, zorluklara karşı koyabilmek için yapıp etmek zorundadır. İnsan; yapıp ederken olaylara, durumlara, kişilere tavır takınır. Bu tavır takınma; muhatap olunan kişinin görünüş alanına çıkarsa açık tavır takınma, görünüş alanına çıkmayıp tavır takınan kişinin içinde gizli tutulursa kapalı tavır takınma hâli gerçekleşir.

İnsan, bilen bir varlıktır. Yazar, bu varlık şartı ile eserlerini oluşturur. O, sözünü anlatıcıya emanet ederek okuyucuyu eserle baş başa bıraktığında artık bilen varlık anlatıcıdır. Hikâye ve roman kahramanları da bir insan olarak bilen varlık olmalarıyla tavır takınır, yapıp etmelerini yönetir.

İnsan, aynı zamanda isteyen bir varlıktır. Değerler tarafından yönetilmeyen bir isteme yoktur. İsteme durumu, sınırsız bir aşırılık hâlini almışsa arzu boyutuna dönüşür. İsteyen bir varlık taşıyan insan, bu sayede yapıp etmelerini sürdürür¹¹.

Yazar, süje olarak bir anlatıcı seçerek onu okuyucu ile yüz yüze getirir (Aktaş, 1998: 84-85). Anlatmak istediklerini anlatıcı vasıtasıyla ortaya koyar, onu istediği gibi yönlendirir. Bu durum, süje (yazar)- obje (anlatıcı) ilişkisidir. Yazar, aradan çekilip anlatıcıya işi bırakır. Anlatıcı, böylelikle anlatma esasına bağlı metinde kahramanın davranışlarından kendisine uygun olanı seçer ve onu istediği gibi yönlendirir. Burada artık süje anlatıcı; obje kahramanlar olmuştur (Çelik,2002: 6). Nitekim bir yazar olarak sözünü anlatıcıya emanet eden, anlatıcıyı süje yapan ama onu yöneten yine kendisi olan Esandal, kurgu tekniğinin altında yüksek değerleri duyan ve savunan varlığını eserlerinde ortaya koyar. Böylelikle Memduh Şevket Esandal'ın eserlerinde özellikle başkahramanlara yansıyan değerleri duyan varlığı, güçlü bir şekilde hissedilir. Esandal, bu sayede yüksek değerlere yönelik mesajını eserleri aracılığı ile vermiş olur. Bu çalışmada Esandal'ın yüksek değerleri duyan ve savunan varlığı, yukarıda bahsedilen hayatı ve mizacına dair tespitlerin yanında "on iki hikâyesi" incelenip tahlil edilerek eserlerinde de ortaya çıkarıldı.

"Berber Kalfası" adlı hikâyede kahraman "ben" saçını kestirecektir. İnsanı seven ve onunla iletişime geçmek isteyen yüksek değer sahibi kahraman "ben", karşısında kendi varlığının zıttı bir insan varlığı olan berber kalfasını fark eder. Onun jest ve mimiklerini, yapıp etmelerini gözlemler; berber kalfasının insanlara sevgiyle yaklaşmayan, onlarla iletişime geçmekten kaçınan aksi bir adam olduğunu anlar. Bu durum, kahraman "ben" in karşısındaki berber kalfasının araç değerlerini bilen bir varlık olduğunun bir göstergesidir. Berber kalfasının araç değerleri karşısında rahatsız olan kahraman "ben", tıraşı bırakıp gitmeyi de düşünür. Bu durum gerçekleşmeyip düşüncede kaldığı için onun bu duruma kapalı bir tavır takınmasını da ifade eder. O, berber kalfasının araç değerlerini bilen bir varlık olduğunu tecrübe etmek ister. Böylelikle kahraman "ben", gözlemleriyle edinmiş olduğu bilen varlık durumunu berber kalfası üzerinde deneyimleyerek ispatlamak isteyen bir varlık hâline gelir.

"Berberin birine girdim. Saç kestirecektim. Berber kalfasına bakınca az daha tıraşı bırakıp dışarı çıkacaktım. Uzun boylu, çatık kaşlı, asık suratlı bir adam. O kadar kurulu

¹¹ bk. age. s.95-203

ve kurumlu bir adam ki önüne oturup tıraş olmaya isteyim kalmadı. Ben bu adama 'Adınız nedir efendim?' diye sorsam, bana suratını biraz daha asarak biraz düşündükten sonra 'Niçin sordunuz?' diyecek. Ne cevap veririm? Bunu bir tecrübe etmek yok mu? ...

'İsminiz nedir efendim?'

Suratı biraz daha çatıldı, durdu. Beni süzdü. Ben boyun bağımlı çözüyorum. O da elinde havlu bekliyor. Benim sorumu hiç anlamamış, işitmemiş gibi görünüyor. Bendeki sevinci görseniz bir daha sordum:

'Efendim, adınız nedir?'

Kızdı.

'Niçin sordunuz?' dedi.

'Benim âdetimdir, sorarım.'

'Muharrem...' ..." (Esendal, 2005a: 69)

Kahraman "ben", insanları seven, onlarla hayatı paylaşmak isteyen yüksek değer sahibi bir varlık olduğu için kendi yapısına ters bir insan olan berber kalfasının araç değerlerle örülü davranışlarını kabullenemez. Aslında bu kabullenemeyiş, yüksek değerlerden yana tavır alan kahraman "ben" in berber kalfasının araç değerlerine tavır takınmasıdır. Bu öyle bir kabullenemeyiştir ki berber kalfasının bu araç değer yapısının altında bir hastalık arar. Aslında bu bakış açısı; kahraman "ben" in yüksek değerlerle örülü, disharmonik diyalektiği kurabilen varlığını da ortaya çıkarır¹².

"Bu ne sultan suratı ne bostancı suratı... Niçin bu adam gülmüyor? Hekimler acaba buna bir çare bulamazlar mı? Bunun kanını, idrarını tahlil etseler... Belki ifraz ettiği şeylerde bir fazlalık, noksanlık, artılık, eksilik vardır." (age: 70)

İnsanlara karşı sevgi ve hoşgörüsüyle yaklaşmayan, onlarla iletişime geçmekten nefret eden berber kalfasına adını sorduktan sonra zar zor aksi bir cevap alan kahraman "ben", bir adım daha ileri giderek nereli olduğunu sorunca berber kalfası, nereli olursam olayım, şeklinde ters bir cevap vererek "işinizi görün ve gidin, benimle iletişime geçmeyin!" yapıp etmelerine girmiştir. Kendi yüksek değerlerinin zıttı araç değerlerle örülmüş bir varlıkla karşılaşan, bunu ilk önce gözlemleyen, bilen bir varlık olarak berber kalfasıyla bizzat iletişime geçerek bilen bir varlık olduğunu teyit eden kahraman "ben", bu araç değerler karşısında kayıtsız kalamaz. "Ben", artık berber kalfasının araç değerlerine kapalı bir tavır takınma durumundan sıyrılarak açık bir tavır takınma durumuna geçmiştir. Onu tanımasının hakkı olduğunu zira elinde ustura olan kişiye başını emanet ettiğini vurgulamıştır.

"... 'Senin elinde ustura olacak, ben de boynumu o usturanın altına koyacağım. Bu usturayı elinde tutacak adamı bilmek istesem ayıp mı?' "(age: 70)

Bu hikâyede yaşamı ve insanı seven özellikleriyle yüksek değerlerden yana tavır alan kahraman ben'in insan sevgisinden uzak, kibirli, asık suratlı özellikleriyle araç değerlerden yana tavır alan berber kalfasına tavır takınması, bu araç değerlerin arkasında bir hastalık araması tesadüfi değildir. Bu durum, Esendal'ın yüksek değerleri

¹²İnsan; disharmonik diyalektiğini kurarak iyi ve yapıcı yanını yücelten, kötü ve yıkıcı yanını ortadan kaldıran, yüksek değerleri; araç değerlere öneleyebilen insandır." bk. Öcal O. (2011) Disharmonik Bir Varlık Olarak İnsan ve Sabahattin Ali'nin İçimizdeki Şeytan Romanı, TÜBAR-XXX /2011-Güz/.

duyan ve savunan varlığının bir yansımasıdır. Yazar, böylelikle yüksek değerlerden yana mesajını okura duyurabilmiştir.

“Hacı Dedemin Evi” adlı hikâyede “ben”, Zehra Hayriye isminde yedi sekiz yaşlarında bir kız çocuğudur. Babası, Hacı Dedesinin evine iç güveyisi olarak girmiştir. Annesi, ailenin tek evladıdır. Birinci Dünya Savaşı başlayınca babası, Zehra Hayriye doğmadan askere gider. Babasından haber alınamayınca dedesi İstanbul’a gidip Harbiye Nezareti’nden damadını sorar, bir bilen varlık arar fakat hiçbir bilgiye ulaşamaz. Küçük bir çocuk olarak babasız büyüyen “ben”, arzu derecesinde babasını isteyen bir çocuktur. Babasının doldurulmayacak boşluğu, babasız geçirdiği yıllarda hep var olmuştur. Bu boşluğu, Hacı Dedesi bile dolduramamıştır.

“...Babam yok ama Hacı Dedem var! Niçin Hacı Dedem babamın yerini doldurmuyor. Bir babam olduğunu nasıl, yana yana istediğimi size anlatamam.” (Esendal, 2018: 113)

Ninesi, annesini birkaç yıl geçtikten sonra evlendirmek istese de annesi bu evliği kabul etmez. Böyle bir evlilik olursa canına kıyacağını söyler. Yıllar sonra askerden babası çıkıp gelir. Ev halkı bir bayram şenliği yaşar. “Ben”, büyük bir ailede sevgi ve ilgi içinde büyümüştür. Yıllar sonra varlıklı bir koca ile evlenen “ben”, mutludur fakat ailesinde yaşadığı huzuru ve mutluluğu daima özlemle arar. Bu durumda “ben”, baba ocağındaki huzuru arayan, isteyen bir insandır. Yıllar sonra çok zengin ailelerdeki huzursuzluğu gören “ben”, insanların mutlu ve huzurlu olmasının kaynağını onların yüksek değerleri duyan varlık taşımasında olduğunu keşfetmiştir fakat bu tespitinin adını koyamamıştır. Kendisi de yetiştiği aile bireyleri de yüksek değerleri duyan varlık gösterir.

“...Çok zengin yerler gördüm, orada insanlar cehennemden ta ortasında yaşıyorlar gibiydi. Benim dedemin evindeki gönül rahatlığı neydi? Onu ne kadar özleyorum!” (age: 119)

Hikâye, yukarıda alıntı yapılan ifadelerle bitirilir. Esendal, maddi zenginliklerin insanların iç huzuru için yeterli olmadığını, zengin olmasa da bazı insanların ailelerinde iç huzurun, gönül rahatlığının sağlandığını başkahraman Zehra Hayriye’nin ağzından dile getirir. Esendal, böylelikle Zehra Hayriye ve onun büyük ailesi kanalıyla birbirini hiçbir çıkar gözetmeden seven, vefa ve fedakârlık yüklü yüksek değerlerden yana tavır alan mesajını iletmeyi başarır.

“İhtiyar Çilingir” hikâyesinde “ben”, ihtiyar bir çilingirin dükkânına uğrar. Kolay gelsin, diyerek ustayı ve çevreyi bir kenarda hayranlıkla gözlemler. Bu arada dükkâna gelen genç bir adam, elindeki değneğin ucuna birkaç halka geçirir. Bu değnekle sabah akşam bağa giderken eşeğini dürterek yönlendirecektir. Genç adam, değneğin yan tarafına da bir halka isteyince ihtiyar çilingir, bunun meslek usulüne uygun olmadığını anlatmaya çalışır fakat genç adam, “parasıyla değil mi” sözüyle ısrar edince bu duruma içerleyen ihtiyar çilingir, değneği genç adamın elinden alır, daha önce taktığı halkaları da çıkarıp “biz para âşıklısı değiliz, var başka yerde yaptır” der. İhtiyar çilingirin böyle açık tavır takınmasının nedeni; maddi çıkarları öncelemeyen, yüksek değerleri duyan varlığı ile ilgi çıkarları uğruna her şeyi yapabileceğini zanneden müşterinin araç değerleri duyan varlığının çatışmasıdır.

“Ben”; hikâyedeki durumlara tanık olan, ihtiyar çilingiri ve genç müşteriye gözlemleyen, onları tanıyan, bilen bir varlıktır. Bilen bir varlık olmasıyla sujedir. Diğer kahramanlar obje olarak onun anlatımına ve değerlendirmesine yansımıştır. Bu değerlendirmede yüksek değerlerin sesini duyan “ben”, ihtiyar çilingirin yüksek değerlerle örülü yapıp etmesine destek çıkararak bu desteği, bilen bir varlık olmasıyla pekiştirmiştir. İhtiyar çilingirin genç adama açık tavır takınmasını destekleyerek genç müşteriye “ben” de tavır takınmıştır fakat bu tavır açığa çıkmamış, duygu ve düşüncede kalmıştır. Böylelikle kapalı bir tavır takınma oluşmuştur.

“Evet, bu adam para âşıklısı değildi. O, ustaların postunda oturur bir sanat halifesiydi. O nasıl derse desin, işlediği sanatta, teraküm etmiş bir vedaat mevcut olduğunun kaili bulunuyordu. Selahiyattar olmayan bir adamın parayla onu tebdile ne hakkı vardı!..” (Esendal, 2018: 59)

Hikâyenin başkahramanı ihtiyar çilingir; maddi çıkarları öncelemeden, zanaatının gereklerini zarar etmesine rağmen uygulayan bir insandır. O, her şeyi parasıyla yaptırabileceğini sanan araç değerlerden yana tavır alan müşterisi gibi insanlara yüksek değerleri duyan bir varlık olarak açık tavır takınır. Hikâyenin anlatıcısı olan “ben”, öykünün sonunda devreye girerek ihtiyar çilingirin maddi çıkarları elinin tersi ile iten yüksek değerlerden yana tavır alışını savunur. Hikâyede yüksek değerleri duyan başkahraman ihtiyar çilingiri ve onu savunan anlatıcı varlık olan “ben”i kurgulayan yazar Esendal’ın yüksek değerleri duyan ve savunan varlığıdır. Yazar, böylelikle yüksek değerlere yönelik mesajını okuyucuya vermiş olur.

“Bayram Günleri” adlı hikâyede, bir bayram günü evinin önündeki çayırılığa yapılan eğlence yerinde eğlenen, mutlu çocukları izleyen yazar “ben”in izlenimleri anlatılır.

Son otuz - kırk yılda neslin değiştiğini ifade eden, kolu, gönlü güçlü nesilleri özlediğini anladığımız “ben”; evinin önünde oynayan mutlu ve çevik çocukları onlardan habersiz büyük bir umutla sever. Çocukların özgürce oynayarak kolu, gönlü güçlü insanlar olarak yetişmesini ister. Yazar “ben”, bu isteği ile çocukların ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı yetişmesini isteyen bir kişidir. Onun bu yapıp etmesi, insan sevgisini bütün varlığı ile hissedip çocukların mutluluğu ile mutlu olan yüksek değerlerin sesini duyan varlığının bir tezahürüdür.

“Bu bayram bununla teselli buldum, kendi kendime çocuklara dua ettim...”

Çocuklar neşedir, sevinçtir. Hayatın manasıdır. Bahtiyarlığın ölçüsüdür. Yaşayacak memleketlerin sokakları çocuk doludur. Mahallemizin, sokaklarımızın onlarla dolduğunu görmek beni ne kadar sevindirecek...” (Esendal, 2007a: 21)

Yazar “ben”, sokaklarda sokak çocuğu olur diye oynatılmayan, özgür bırakılmayan çocuklara üzülür. Onlara kuralcı, dayatmacı bir hayatı layık gören anlayışa tavır takınan bir varlıktır. Bu tavır koyma, yazarın kendi duygu ve düşünce dünyasında kaldığı için kapalı bir tavidir. Yazar “ben”in bu yapıp etmesinin kaynağı; çocukları seven, onların özgürce oynamalarını isteyen, yaşama sevgisi dolu yüksek değerlere sahip olmasıdır. O, bu tavır takınışı kendi çocukluğunu hatırlayıp empati yaparak ortaya çıkarır.

“Bayram Günleri” hikâyesinde anlatıcı “ben”, insan ve millet sevgisiyle dolu bir kişidir. O, aynı zamanda sokağa oynaması için çıkartılmayan çocuklara empati yaparak

üzülür. Onların özgürce yaşamalarını ister. İnsan ve millet sevgisiyle yoğrulmuş, özgürlüğü savunan, empati yapan anlatıcı “ben”in yüksek değerlerden yana duruşu, Esandal'ın yüksek değerleri duyan ve savunan varlığının yansımasıdır.

“Aynadaki Yaşlı Adam” hikâyesinde yazar “ben”, bir tütüncü dükkânı aynasındaki yansımasından etkilenerek kendini tanıyamaz çünkü çok yaşlanmıştır. Oysaki “ben”in iç dünyası hiç de öyle değildir. “Ben”, aynada yansıyan fiziksel durumunun artık genç olmamasına, ruh hâli ile dış görünümü arasındaki zıtlığı bilen bir varlık olarak kapalı tavır takınır. O, iç dünyasında yaşamı, gençliği seven ve isteyen bir varlıktır. “Ben”in iç dünyasındaki yaşama sevgisi, hayata bağlılığı onun yüksek değerleri duyan bir insan olduğunu bize gösterir.

“...Bu yaşlı adam kimdir? diye bakacaktım. İyi oldu ki kendimi tez tanıdım. Tanıdım ve şaşım. Bu yaşlı adam ben mi oluyorum? Ben düşkünleşmişim...”

Bunu değersiz ve yersiz buluyorum. Ben, yaşamaktan usanmış değildim. Burasını bırakıp çekilmek içinde başlı, köklü bir sebep yoktu. Kendimi sağlam ve hemen eskisi gibi buluyordum...” (Esandal, 2005b: 16)

Hikâyedeki yaşlı adam; hayatı seven, yaşama dört elle sarılan bir insandır. Aynadaki yansıması olan yaşlanmış fiziksel hâli ile yaşama sevinci arasındaki zıtlığın farkına varan “ben”, yaşama umudunu ve sevgisini ayakta tutmak ister. O, bu tavrı ile Esandal'ın yüksek değerleri duyan ve savunan varlığını ortaya koyar.

“Gödeli Mehmet” hikâyesinde “ben”, süje olan bilen varlık anlatıcıdır.

“İhtiyar bir mavnacıdan bir hikâye dinlemiştim... Bu küçük hikâyeyi size nakledeyim ama bilmem ki ondan benim duyduğum acıyı duyacak mısınız?” (Esandal, 2007a: 11).

Hikâyede geçen bu ifadeler, hem eser ile okuyucu arasına giren teknik kusur sayılabilecek özellikler hem de “ben”in yazar “ben” olduğunun bir göstergesi olacak cümlelerdir.

Yazar “ben”, hikâyeye konu olacak bilgileri bir akşam vakti köprüden geçerken mavnacıların çilesini gözlemleyerek edinir. Bu bilgileri, ihtiyar Mavnacı Gödeli Hüseyin'in yaşadıklarını anlatmasıyla pekiştirir. Yazar “ben”, böylelikle mavnacıların çektikleri çileyi, bu sıkıntıların kaynağını ayrıntısıyla bilen bir varlık hâline gelir. Hikâye, anlatıcının (yazar “ben”) bilen bir varlık olması sayesinde oluşur.

Yazar “ben”, eski köprüden geçerken yük götürüp getirme işlerini yapan tekneleri kullanan mavnacıların şirket vapurlarının sıkıştırmasıyla birbirlerine çarparak büyük sıkıntı yaşamalarına şahit olur. Hatta bu tazyik sonucu bir mavnacının direği düşmüş, bir çalışan bu olaydan kıl payı kurtulmuştur. Bu çalışana bağırarak uyaran yazar “ben”in yanındaki ihtiyar Gödeli Hüseyin, ağlamaya başlar. Yazar “ben”, ihtiyarın ağlama nedenini öğrenmek isteyen varlık hâli ile sorar. İhtiyar Gödeli Hüseyin, oğlu Gödeli Mehmet ile yük taşıdıkları mavna ile geçimlerini sağladıklarını, şirket vapurları ve römorkörlerin sıkıştırmaları ile mücadele ettiklerini belirtir. Bir gün rıhtımdaki yük meselesi yüzünden Yunanlı römorkör kaptanı ile problem çıkmış; Mehmet, babasının sözünü dinlemiş, pek karşılık vermemiş fakat Yunanlı Kaptan; denizde, karada Mehmet'i sıkıştırıp mavnacıların ekmeklerini ellerinden alacakları tehdidi ile onu tahrik etmiş. Mehmet, buna karşılık Yunanlı kaptana mavnacılık yapacaklarını, buna engel

olamayacaklarını dile getirmiştir. Daha sonra Yunanlı Kaptanın mavnacı esnafından sorumlu kâhya ile görüştüğünü, bir şeyler planlandığını sezen Mehmet, durumu babasına anlatmış, babası da mavnacı esnafına anlatmaya çalışmış fakat mavnacılar; kâhyaların, ağaların işine karışmaktan korkmuş çünkü bu kişiler çıkar odaklı karanlık yapı hâline gelmiştir.

Bir gün denizde köprü önündeysen Yunanlı Kaptan, Gödeli Hüseyin ve oğlu Mehmet'in mavnalarına kasıtlı olarak çarpar. Mavnalarının zarar görmesi ve canlarının tehlikeye girmesi nedeniyle Gödeli Mehmet, Yunanlı Kaptan'ı hırpalarken kaptan, düşüp kafasını çarpar ve bir kaza eseri ölür. Gödeli Mehmet'i hapse atarlar. Gödeli Mehmet, bu haksızlığa, üzüntüye daha fazla dayanamayarak üç yıl sonra ölür. Arkasında bir dul kadın ve bir yetim bırakır. Karısı da kocasının acısına dayanamayarak vefat eder.

Yüksek değerlerden yana tavır alan yazar "ben", mavnacıların çektikleri sıkıntıları gördükçe Gödeli Mehmet ve ailesini hatırlayıp üzülür. Yazar "ben" in acıma, empati duyma, zulüm gören insana sahip çıkma yapısı yüksek değerlerin sesini duyan varlık olduğunun göstergesidir.

"...Onun için ne zaman akşam sularında denizlere baksam onun ihtiyar babasının akan gözyaşlarını, sonra bilmemezlik ile yavaş yavaş batıp giden bir sanatın arkasından yetim kalan çocukları, dul kalan kadınları görür, dertlenirim." (age: 15,16).

Yukarıda alıntı yapılan ifadelerle bitirilen hikâyenin başkahramanı Gödeli Mehmet; hak, adalet, özgürlük gibi yüksek değerlerden yana mücadele veren ve bu uğurda ölen bir insandır. Onun ve onun gibi mavnacı esnafın ekmeği uğrunda çile çekmesine tanık olan, anlatıcı "ben" in empati yaparak mavnacı esnafına ve Gödeli Mehmet'e üzülmesi, adalet konusunda farkındalık oluşturan mesajını okuyucuya ulaştırması dikkat çekicidir. Zira Esendal, bu hikâyesinde hak, adalet, özgürlük gibi yüksek değerlere yönelik iletisini vermeyi başarmıştır.

"Düğün Dönüşü" hikâyesindeki sarhoş Saatçi Rifat Efendi, Esendal'ın hikâyelerindeki diğer sarhoşlar gibi vakayı tamamlayan dekoratif şahıs değil, hikâyenin şahsında kurgulandığı kişidir. Gece geç saatlerde düğün evinde içip yolda yürüyemeyecek kadar sarhoş olan Saatçi Rifat Efendi, karanlık ve çamurlu yolda büyük zorluk içinde yalpalayarak yürür. Kandillerle yolu aydınlatmayan Belediye Reisi'ne, evde kendisine kızacak annesi ve karısına tavır takınma yapısı içindedir. Bu tavır takınma, karşısındaki kişilere yansımaya Rifat'ın söylemlerinde kalmasıyla kapalı tavır takınmadır. Bu arada bir köpek Rifat Efendi'ye musallat olur. Hem köpek hem Rifat Efendi birbirlerine açık tavır takınan yapısı etme içindeysen Yetim Salih'in oğlu, onu köpekten kurtarır. Sarhoş Rifat, bu çocuğun babasının iyi bir insan olmadığını bilen bir varlık şartıyla onun araç değerlerini sıralar. Bu soydan hayırlı adamların çıkmayacağını ama onun farklı çıktığını bildirir. Kendisine iyilik yapan çocuğun babasını, oğlunun yanında kötülemesi Rifat Efendi'nin davranış değerlerinden uzaklaşma durumunu gösterir. Biraz uzaklaşınca bir türkü tutturarak Saatçi Rifat Efendi, bir nara atarak bu dünyayı umursamadığını ifade eder.

"Biraz daha uzaklaşınca kalın, tatlı, kumlu bir sesle bir türkü tutturur.
'Aman çavuş yandım senin elinden,
Çok sallanma, kasatura düşer belinden!'

Türkünün arkasından ufak bir nara:

'Of anam, of... Yandık bee... Ne ses kaldı, ne yürek. Sat anasını bu yaşamının...'
Ses uzaklaştı, işitilmez oldu." (Esandal, 2020a: 198)

Esandal, insanı bütün yönleri ile ele alır. O, yazar kimliği ile insanları seven bir varlıktır. Saatçi Rıfat Efendi'nin gecenin ilerleyen vakti sarhoş bir hâlde evine yalpalayarak çamurlara bata çıka gidişinde, çamurlara her battığı anda birilerinden yakınmasında sevimli bir tarafı bulup çıkarır.

Küçük insan, Saatçi Rıfat Efendi gibi hayatın sillesini yese de sarhoş olup tökezleyerek çamurlara batsa da diline bir türkü dolayıp hayata gülümsemesini bilmiş ya da bu zorlukları kafasına takmamayı tercih etmiştir. Hayata her ne olursa olsun bu bakış açısıyla bakan Rıfat Efendi, yüksek değerlerden yana tavır almış olur.

"Düğün Dönüşü" hikâyesinin başkahramanı Saatçi Rıfat Efendi'nin sarhoş hâlinde, çamurlarda sendeleyerek birilerine tavır takınmasında sevimli bir tarafı bulup çıkaran kişi, insanı her yönüyle seven, yüksek değerlerden yana tavır takınan Esandal'dır.

"Komiser" hikâyesinde Polis Memuru Susurluklu Hafız Cemal ve onun amiri Komiser bilen varlık anlatıcı tarafından okurun dikkatine sunulur. Hikâyede Hafız Cemal, sokakta birbirinin yanağını öptükleri için karakola bir delikanlı ile genç kızı getirir. Karakolda bulunan Komiser, bu gençlerin evli olduklarını öğrenince Hafız Cemal'a açık tavır takınarak kızar ve nasihat eder. Onları serbest bırakır. Hafız Cemal, evli olduklarını bilse de yüksek değerlerden yana tavır alan çiftin yapıp etmelerini olağan karşılayacağı yerde, onlara karşı açık tavır takınarak ceza almalarını ister. Hafız Cemal, bu yapıp etmesi ile davranış değerlerinden araç değerlere geçmiştir. Komiser, evli olan genç çiftin birbirini sevmesine saygı duymuş, onların toplum için değerli olduğunu vurgulamış ve çifti güzel bir şekilde uğurlamıştır. Komiser, bu yapıp etmesiyle bilen bir varlık olduğunu göstermiş, aynı zamanda davranış değerlerinden yüksek değerlere geçiş yapmayı başarmıştır.

"...Bu adamlar kanlı mı, katil mi, hırsız mı? Bunlar kendi işlerinde, güçlerinde aile adamları. Bunlar memleketin temeli. Biz gece gündüz bu sokakları bekliyoruz ki kimse bunları rahatsız etmesin! Ama karısı kocasını öpmüş. Yahut karısı değil de komşu kızı. Başını yarıp da kolunu kırmamış ya! Sen iştahını saklar, eğer bunları günün birinde evlerine kavga ederek gider görürsen, çevir kerataları tı kayım deliğe, arkalarından bir de zabıt: 'Huzuru umumiye ihlal ettiler.' Görsünler günlerini!.. Okuyanlar da aferin desinler. Yoksa böyle genç karı-koca, İstanbul'un ıssız bir bucağında, gece yarısında değil de Köprübaşı'nda, halkın da içinde öpüştüler diye mahkemeye yollanır mı?'..." (Esandal, 2007b: 95)

Esandal; çoğu eserlerinde birbirini seven, yüksek değerlerden yana tavır alan kişilerin oluşturduğu mutlu aile yuvalarını kurgular. O, okuyucularına örtük bir iletiyle de olsa böyle bir yuva kurmayı telkin eder. Ayaşlı ile Kiracıları romanında kahraman "ben" ile Selime'nin kurduğu mutlu aile örneği gibi. Hikâyedeki başkahraman Komiser, birbirini severek mutlu yuva kurmuş çifte "Bunlar memleketin temeli. Biz gece gündüz bu sokakları bekliyoruz ki kimse bunları rahatsız etmesin!" ifadesiyle hem insanı hem de milleti seven yüksek değerleri duyan ve savunan bir insan olduğunu gösterir. Komiser'in yüksek değerlerden yana tavrı, aslında Esandal'ın tavrıdır. Yazar;

çıklarından uzak, sevgiyle kurulan mutlu yuvalarla güçlenen millete olan umut dolu mesajını vermeyi başarmıştır.

“Ev Ona Yakıştı” hikâyesinde başka kiracılar tarafından tahrip edilen bakımsız bir ev kiralayan kiracı Binbaşı Ali Köse ile karşılaşırız. Evi tutan Binbaşı, oğluyla birlikte el ele vererek evi yepyeni bir hâle getirir. Bunları yaparken ev sahibinden bir kuruş istemez. Ev sahibi Sigicioğlu Halil, çevresindeki kişilerin etkisiyle aç gözlülük yapar. Binbaşıya kirayı artırmasını aksi takdirde evden çıkmasını söyler. Binbaşı, bu duruma açık tavır takınarak evi nasıl bir hâlde aldığına vurgu yapar. Aslında evden çıkaramayacağını bilen Binbaşı, böyle davranan bir ev sahibi ile uğraşmayı kendine yakıştırmaz. Çaresiz evden çıkar. Evden çıkarken oğluyla eve zarar vermemek için itina gösterir. Burada oğluna söylediği sözler, onun yüksek değerleri duyan bir insan olduğunu gösterir. Oğluna verdiği öğütle harcadıkları emeğe üzülmemesini çünkü yüksek değer sahibi kişilerin böyle davranacağını, bunu da diğer insanların göreceğini belirtir.

“‘Bak’ dedi, ‘Biz girdiğimiz gün nasıldı, şimdi nasıl!.. Emeğine acıma. Görenler, ‘Burada adamlar oturmuşlar’ demelidirler. Hadi çekici al da perdeleri sök. Usulca çıkar ki duvarlar bozulmasın...” (Esendal, 2020a: 172)

Ona akıl verenlere uyan ev sahibi Silgicioğlu Halil, evi başka bir kiracıya verir. Kısa sürede ev, bahçesiyle perişan hâle gelir. Üstelik eve zarar veren kiracı, bütün yaptığı zararları ona ödetmek ister. Aksi hâlde kira vermeyeceğinde diretir. Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olan ev sahibi Silgicioğlu, bu derdi çeker. Bir süre sonra Silgicioğlu’nun şansı yaver gider, kiracısı çıkar. Evini eski kiracısı Binbaşı Ali Köse’ye ısrar ederek çok ucuza ve ödeme kolaylığı ile satar. Bu konuda kendisini eleştirenlere de kulak tıkar. Ev ona yakıştı, der. Binbaşı Ali Köse’nin yüksek değerlerden yana tavrı, ev sahibinin pişmanlığını ve evini kendisine kolaylıklar sunarak satmasını sağlamıştır.

Binbaşı Ali Köse’den sonra evi kiralayan diğer kiracı fabrika muhasebecisi, evi ve bahçeyi kısa sürede harap etmiş, evde yaptığı zararları ev sahibinden tazmin etmek isteyen aksi takdirde kirayı ödemeyen yapıp etmeler içindedir. Fabrika muhasebecisi olan kiracı, bu yapıp etmeleriyle davranış değerlerinden uzaklaşmış, araç değerden yana tavır almıştır.

Hikâyedeki kiracı Binbaşı Ali Köse; emanete sahip çıkan, iyi niyetli, sabırlı davranışlarıyla yüksek değerleri temsil eder. Onun bu davranışları, çıkarları için evi başkasına yüksek fiyatla kiralayan ev sahibi Silgicioğlu Halil’in pişmanlık duymasını sağlar. Evini büyük ödeme kolaylığı sağlayarak Binbaşı Ali Köse’ye ucuza satar. Bu konuda kendisini eleştirenlere kulak tıkararak “ev ona yakıştı” der. Bu hikâyede yüksek değerlerden yana tavır alan kişilerin örnek insan olması, çevresinde er geç bu insanların değerinin anlaşılacağına vurgu yapılması, Esendal’ın yüksek değerleri duyan ve savunan varlığının yansımalarıdır. O, bu sayede yüksek değerler yönünde yer alan mesajını okura vermeyi başarmıştır.

“İhtiyarlık” hikâyesinde torun torba sahibi yaşlı bir kadınla karşılaşırız. Bu kadının yaşlı kocası, sıcaktan bunalmış ve kendisine yakın yatan karısına söylenerek ona açık tavır takınan varlığını duyurmuştur. Yaşlı kadın; eskiden kocasının böyle konuşmadığını, seviyorum diyerek ona yaklaştığını hatırlatır. Kadın, kocasının bu yapıp etmesine gücenerek nankörlük yaptığını vurgular. Yaşlı kadın, kocası ile arasındaki ilgi

Esandal'ın Hayatı ve Eserlerine Değerler Perspektifinde Bakış

ve çıkarlarından uzak sevgi bağıni kocasına hatırlatarak yüksek değerleri duyan varlık olduğunu gösterir. Geçmişe dayalı bazı sorunları da gündeme taşıdıkları tartışmada her zaman olduğu gibi kadın ağlayacakken kocasının öksürük krizi gelir. Yaşlı kadın, telaşlanır. Doktor çağrılır. Muayene sonrası sabaha karşı öksürük krizi sona erer. Herkes, dedenin etrafına toplanır. O; torun sevgisi ile gülmeye, söylenmeye başlayıp geceyi unuttur. Yaşlı kadın, kocasının ölmesinden korkar ama onun esas korkusu; çocuklarının, gelinlerinin eline kalma derdidir. Yaşlı kadın; sevgi, hoşgörü gibi yüksek değerlerden yana tavır alan varlığı ile çocuklarına ve gelinlerine yük olmak istemez.

“Karı koca, kavga ediyorlar, bin türlü densizlik çıkarıyorlar ama biri ölecek öteki yalnız kalacak diye de korkuyorlar. Hele hanım; çocuklarının, gelinlerinin ellerine kalmak istemiyor...” (Esandal, 2020c:231)

Hikâyedeki yaşlı kadın; sevgi ve hoşgörüyü esas alan, çocuklarına dahi yük olmak istemeyen bir tavır sergiler. Onun yüksek değerleri duyan bu varlığı, aslında Esandal'ın anlatıcı vasıtasıyla kahramanda tecessüm eden yüksek değerleri duyan ve savunan varlığıdır.

“Haşmet Gülkokan” hikâyesinde bir devlet dairesinde hesap işleri memuru olan Haşmet Gülkokan'ın iş çıkışı alışveriş yapması, bu süreçte arkadaşlarına, komşularına rastlaması, ayaküstü onlarla sohbet etmesi gibi yapıp etmelerle evine ulaşmasına kadar hayatın bir kesiti ele alınır. Haşmet Gülkokan; insanlara karşı hoşgörülü, yardım sever, açık sözlü, öz güven sahibi, iyi bir eş ve baba, iyi bir komşu, arkadaş olmasıyla yüksek değerlerle örülmüş bir insan örneğidir. Uğradığı eskicinin tamir edeceği ayakkabıları ihmal etmesine, kendisine kiralık oda için aracılık yapmasını isteyen güven vermeyen kişilere açık tavır takınır. Bu tavır takınma hâli, onun yüksek değerleri duyan varlığının yansımalarıdır.

Yazar “ben”, anlatıcı olarak hikâyenin sonunda devreye girerek Haşmet Gülkokan gibi böyle yüksek değerlerden yana tavır alan küçük insanların yardım ve iyilikleri karşılığında sadece güler yüz ve tatlı dil isteyerek aslında ne kadar büyük insan olduklarını vurgular. Haşmet Gülkokan'ı örnek bir insan gösteren üslup, Esandal'ın yüksek değerleri duyan ve savunan varlığının sesidir.

“Yaşayışından rastgele bir yaprağını yazarak iyi bir adam, doğru bir adam olan Haşmet Gülkokan'ı siz okuyucularıma tanıtmak istedim ki günün birinde ona dükkânda, bir tanıdığın evinde yahut sokakta rast gelerseniz yahut bir işiniz düşüp de dairesinde karşısına çıkarsanız, bilesiniz, konuşup görüşesiniz. Bir hizmetinizde bulunabilmek, işinizde size yardım etmek, size yararlı olmak için çırpınacak, elinden geleni yapacaktır. Sizden istediği karşılık da yalnız bir güler yüz, bir iki tatlı sözdür.” (Esandal, 2020c: 92)

“Hayat Ne Tatlı” hikâyesi, can sıkıntısından bir amacı olmadan evinden çıkan Hafız Nuri Efendî'nin gezintiye çıkmasıyla başlar. Arkadaşlarıyla karşılaşması, kahvede tavla oynayanları seyretmesi ve huzurlu evine dönüşünü anlatır. Küçük insanın sıradan günlük bir yaşam kesitini ele alır.

“...pencerenin önüne oturdu. Akşam satıcıları geçiyor. Mahalleye akşam rengi çöküyordu. Sokağın köşesinden bir çocuk;

‘Hayriiii, gel; annem seni çağırıyor!’ diye kardeşine sesleniyor.

Bir kız çocuk, elinde bir deste maydanoz, takunyalarını tıkırdatarak geçiyor. Komşu Gaffar'ın oğlu, iki boş küfeyi bostan kapısından sokmaya uğraşiyor. İki hanım, belli ki uzakça bir yere gitmiş ve geç kalmışlardı, hızlı hızlı eve dönüyorlar. Mutfakta annesinin takunyalarla dolaştığı duyuluyor... 'Hayat, ne tatlı şey' diye düşündü. İnsanın ömrü olmalı da yaşamalı..." (Esendal, 2020c: 236,237)

Esendal'ın hikâyesinde ele aldığı Hafız Nuri Efendi, sıradan bir insan olmanın yanında hayatı ve insanı seven yüksek değerlerden yana tavır alan bir kişidir. O; penceresinde mahalleyi seyredip bir çocuğun kardeşine seslenişini, komşu oğlunun iki boş küfeyi bostan kapısından sokmaya çalışmasını, sokaktan geçen iki hanımın hızlı hızlı eve dönüşünü ve annesinin mutfakta dolaştığına işaret eden takunya sesini insan sevgisi dolu bir kavrayışla algılar. Bu bakış açısı sonrası Hafız Nuri Efendi, "Hayat ne tatlı şey, insanın ömrü olmalı da yaşamalı" diye düşünür. Hikâye kahramanının hayata ve insana karşı yüksek değerlerden yana tavır alan bu duruşu, aslında Esendal'ın anlatıcıya sözünü emanet eden yazar kimliğinin tavrıdır.

Sonuç

İnsan felsefesine göre insan, varlık şartları ortaya çıkarılarak anlaşılır. İnsanın yapıp etmelerini belirleyen ve yöneten değer duygusudur. İnsan, değer duygusu olmadan ne seçim yapabilir ne de hareket edebilir. Bu yüzden Memduh Şevket Esendal, "değerleri duyan bir insan" olarak incelemeye tabi tutuldu. Onun yaşamı ve eserleri değer duygusundan hareket edilerek incelendi.

Esendal'ın yaşamı ve eserleri üzerinde yapılan inceleme neticesinde yazarın insanı ve yaşamı seven, yüksek değerleri duyan ve savunan varlığı ortaya çıkarıldı. Esendal, bir yazar olarak da yüksek değerlerini eserleri üzerinde güçlü bir şekilde hissettirir. Sözünü anlatıcıya emanet eden fakat anlatıcıyı yönetip yönlendiren yine kendisi olan Esendal; kurgu tekniğinin altında yüksek değerleri duyan ve savunan varlığını eserlerindeki kişilere, genellikle başkahramanlara yansıtır. Böylelikle insan ve yaşamı seven, dostluk, adalet, vefa, fedakârlık, hoşgörü gibi yüksek değerlerden yana tavır alan mesajını okura vermeyi başarır.

Yazar, "Düğün Dönüşü" hikâyesinde bir gece vakti sarhoş olarak düğünden dönen Saatçi Rifat'ın çamurlara bata çıka gidişinde, şikâyetçi tavrında sevimli bir tarafı bulup çıkarır. Küçük insan, Saatçi Rifat gibi çamurlarda sendelese de bir türkü tutturup hayata gülümsemesini bilir. "Haşmet Gülkokan" hikâyesinde Haşmet Gülkokan; insanlara karşı hoşgörülü, yardım sever, açık sözlü, öz güven sahibi, iyi bir eş ve baba, iyi bir komşu, arkadaş olmasıyla yüksek değerlerle örülü bir insan örneğidir. Hikâyenin sonunda yazar "ben" olarak Esendal devreye girer. Haşmet Gülkokan gibi yüksek değerle örülü insanların hiçbir ilgi ve çıkara bağlı kalmadan çevresine yardım edebileceğini, böyle insanların beklediği karşılığın sadece güler yüz ve tatlı söz olduğunu vurgular. Saatçi Rifat'ı sevimli kılan da Haşmet Gülkokan'ı örnek bir insan gösteren de Esendal'ın yüksek değerleri duyan ve savunan varlığının sesidir.

Esendal'ın yaşamı ve eserleri üzerinde değer duygusundan hareketle yapılan araştırma ve inceleme neticesinde şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Esendal, insanın ancak yüksek değerler yanında tavır aldığı insan olabileceğine inanır. Araç değerler yönünde tavır alan kişilerin insan olmanın dışında hareket ettiğini bilir. Bu nedenle yaşamında ve eserlerinde onun yüksek değerleri duyan ve savunan varlığı

açıkça görülür. Felsefi antropolojinin “değerleri duyan varlığı” esas alınarak incelenip açıklanan Esendal, bu sayede eserleriyle birlikte daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (1998). Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş. Ankara: Akçağ Yay.
- Arısoy, M. S. (1 Haz. 1952) “Memduh Şevket Esendal’la Konuşma”. Varlık Dergisi. S.383.
- Çelik, Y. (2002). *Sait Faik ve İnsan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetişli, İ. (1989). *Memduh Şevket Esendal - İnsan ve Eser - (Doktora Tezi)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elâzığ. (Tez No. 19633)
- Çetişli, İ. (2011) Memduh Şevket Esendal.
- Doğrucan, M. F., & Karabulut, D., (2018). İnsan Anlayışının Ontolojik Bağlamıyla Felsefi Antropolojisi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (2), 726-739, Submission Date: 03-01-2018, Acceptance Date: 30-03-2018.
- Esendal, M. Ş. (2005 a). *Mutlu Bir Son*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2005 b). *Gönül Kaçanı Kovalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2020 a). *Otlakçı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2020 b). *Ayaşlı ile Kiracıları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2020 c). *Mendil Altında*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2007 a). *Gödeli Mehmet*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2007 b). *Veysel Çavuş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2018). *İhtiyar Çilingir*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kahraman, Y. “Takiyettin Mengüşoğlu’nun Antropoloji Temelli İnsan Anlayışı”, Mavi Atlas, 6(Özel Sayı)/2018: 1 - 12.
- Kudret, C. (1987). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, İstanbul: İnkılap Kitabevi, C. 2.
- Mengüşoğlu, T. (2017). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Öcal O. (2011) Disharmonik Bir Varlık Olarak İnsan ve Sabahattin Ali’nin İçimizdeki Şeytan Romanı, TÜBAR-XXX /2011-Güz.
- Özçelik, O. F. (1 Kasım 1951). M. Ş. E. ile İki Saat. Hisar, S. 19.
- Toprak, Z. “Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu”, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977, İstanbul. 1978.
- Türk Dili, 1Temmuz 1974, C. XXX, S.274.
- Yıldız, Recep. (2021). İnsan Değeri Üzerine Farklı Yaklaşımlar. Recep Yıldız (Ed.). Sosyal Hizmet Çalışmaları 2 - İnsan Değeri ve Değerlemeleri içinde, (s. 9-30). Bursa: Ekin Yay.